

IRRATIAREN HISTORIAKO 20 URTE EUSKAL HERRIAN

CARMEN PEÑAFIEL

Gertakari ugari izan dugu 1975az geroztik euskal irratigintzaren eremuan. Beren baitara itxitako gertakariak ez direnez, komeniko da kontuan hartzea Euskal Herriko ingurune sozio-politiko-ekonomiko eta kulturakoaren barnean.

Euskal irratigintzan hogeituro urteko historiak ekarri duenaren laburbilduma egiten ahalegintzerakoan, beharrezkoa da Estatu espainiarreko *Trantsizio demokratikoaren* nondik norako sozial, politiko eta ekonomikoari bere zantzua eman dioten zenbait jazoera oro har azaltzea.

Gogora dezagun, nola 70eko hamarkadaren erdialdera hasi ziren gizarteko ingurune orotan finkatuz zihoazen eraldaketa

nagusiak: petrolioaren lehen krisialdia; Carrero Blanco, Gobernu espainiarreko presidentearen heriotza atentatu bat zela bide; ETA eta FRAPeko bost kideren fusilaketa; Francisco Franco diktadorearen heriotza; 1977ko Hauteskunde Orokorrak; 1978ko Konstituzioaren onarpena; bata bestearen jarraiko hauteskunde-prozesuak; ETA, euskal askapenerako erakundearen atentatuen gorakada; erregimenaren krisialdia 1981eko otsailaren 23ko kolpea zela-eta; Estatu espainiarra Europar Ekonomi Elkartean sartzea eta Elkartasun Atlantiarrekiko (NATO) lotura, etab. dira Trantsizio espainiarreko aldia laburbil dezaketen gertakari garrantzitsuenetako batzuk.

Jazoera guztiok beste batzuekin nahastuak zetozen; hala nola, frankismo bitartean isilarazitako askatasunen eskaera gero eta handiagoa eta askatasun- eta aldaketa-eskaera hauek Euskadin eta Katalunian zituzten ñabardura bereziak.

Euskal gizarteak une haietan —espainiarraren eta europarraren era berean— zenbait gizarte-aldaketa bizi zituen, langabezi indizearen gorakada nabarmena sortarazi zuen ekonomi krisialdi sakonaren zamapean. Elkarbizitza demokratikorako itun politikoko baten mende bizitzen zen eta eskuin- nahiz ezkerreko alderdi politikoen sistema berezia eta bi Elkarrekin Historikoetan alderdi nazionalistena gauzatzen ari zen.

INFORMAZIO-ORDENA BERRIA

Trantsizioak, bestalde, informazio-ordena berria ekarri zuen berekin eta, bertan, kazetaritza demokratiko altematiboaren nolabaiteko nagusitza nabari zen: *El País*, *Diario 16*, *Avui*, *Egin*, *Deia*, etab., informazio-eskaintza idatziari aniztasuna emanez eta sektore kontserbadoreenek ordura arte erakusten zuten monopolioa hautsiz.

Lehen Hauteskunde Orokorretatik ateratako Gobernu espainiarrak, 1977ko urriaren 25eko Errege Dekretuaren bidez, orotariko informazio-askatasuna baimendu zien irrati-hedapeneko irrati pribatuei, RNEko albiste-zerbitzuekin nahitaezko lotura ezartzen zuen dekretua indargabetuz. Irratigintzan,

urte haietan, informazio-askatasuneko lehen ahalegin lotsatiak gertatzen ari ziren, SER Irrati kateko *Hora 25* saioaren bidez, irradi-eduki berriak sartzen ziren une berean, kutsu frankista zuten kontsultategi sentimentalen, disko eskainien, irratisailen, etab.en orde, beste berrizaleagoak sartuz.

Irekitze hau FMaren bidez gertatu zen, batez ere; honek, entzulegoaren ohituretan aldaketa-sail bat sortzeaz gain, gorakada aipagarria ekarri zuen komunikabidearen historia modernoan. Garrantzi handia ematen zitzaion informazioari, unitate mugikorrek kalera ateratzen ziren protagonisten bila, kazetariak bertatik ematen zuten gertakarien berri, ordutegiak eta mugak gaindituz. Irratigintzaren gorakada hasi zen eta irratia, gaurko gizartearen araberako komunikabide bizkor eta malgu bilakatuz zihoan.

Estatu espainiarra administratiboki Autonomien Estatu gisara eratu zenean eta, 1980ko urtarrilaren 10eko Legez, Irrati-Telebistaren Estatutua onartu zenean, Autonomi Elkarteek gizarte-komunikabide propioak sortzea aurrirakusten zen, bakoitzaren Autonomi Estatutuaren babespean. Irrati eta telebista kanalak abiarazi zituzten lehen autonomi elkarteak Euskadi, Katalunia eta Galizia izan ziren. Autonomi prozesuak, honela, informazioaren deszentralizazioa bideratu zuen, une hartara arte egituratua zegoenez, eta estatu, autonomi eta herri-mailetako informazio-eskaintza edukiaraziz.

80ko hamarkadak, autonomietako irradi eta telebista bidezko komunikabideak finkatzeaz gain, FM desberdinen arrakasta izugarria ekarri zuen eta, ondorioz, irradi-oligopolioaren alternatiba ziren irradi libreena. Irrati libre edo independenteen artean, *komertzialak* eta *ez-komertzialak* zeuden. Lehenen helburu funtsezkoena emisio-baimena eskuratzea zen. Eta bigarrenek, uhinen monopolioa zuen ezarritako agintearen aurkako ozengailu bihurtu nahi zuten interes- edo ideologi taldeekiko loturak zituzten. Entzulegoaren eskuhartzea sustatu zuten programetan eta iritzi publikoari legeztatutako irratiaik lantzen ez zituen eskakizunak eta proiektuak hurreratzen saiatu ziren, irradi alternatibo bezala aurkeztu ziren entzulegoaren aurrera. Baina egoera honek 1989a arte iraun zuen: orduan

ekin zitzaion Administrazio-Baimenik gabeko Frekuentzia Modulatuako irratien gobernu-ixteari.

80ko hamarkadaren azken aldera, bestalde —1989ko otsailaren 10eko Errege-Dekretu bidez Frekuentzia Modulatuako Uhin Metrikotan Soinuaren Irrati-hedapenaren Plan Tekniko Nazionala onartu ondoren—, beste baimen-emateari ekin zitzaion, Gobernu Zentralak eta Eusko Jaurlaritzak banatutako soinubandaren zabaltzeari esker, Autonomietako zenbait Gobernuk eskumena zutenek irratihedapenari zegozkionetan lizentziak emateko. Euskadin, emate hauek, funtsean, jadanik eratutako irratikatei eman zitzaizkien beren sartze-eremua osatzeko (SER, COPE, Onda Cero), kultur industriarekin zerikusia zuten enpresa-taldeei (Iparragirre Argitaletxea) eta autonomi mailako ekintza-esparrua zuten irratitalde multimediei: Radio-Tele-Baskonia, etab. Lizentziak emateko eskumen hau 11-11-86, 17-2-87 Dekretuen eta 30-11-87 eta 1-8-91 Ebazpenen bidez bereganatu du Eusko Jaurlaritzako Kultura Sailak.

FMaren nagusitze honek irradi berrien ugalketa ekarri du Euskadin eta Estatu espainiarrean, eta Europan «desarautze» izenez deitzen dena. FMko irratien kopurua, 90ko hamarkadaren hasieran, 1.500etan zegoen.

FMko irratien zaparrada honi 500 udal-irratiren legeztapena erantsi behar zaio eta 600 gehiagoren sorrera, 1991ko apirilaren 8ko Irrati-hedapeneko Udal Irratien Antolaketa eta Kontrolako Legeari esker.

Eta hala, Autonomietako Gobernuen eta Administrazio Zentralaren eskutik, irradi-eskaintzaren atomizazioa gertatu da azken urteotan. Aro honetan, estatu-hedapeneko kate handiak finkatu eta bildu dira: SER, COPE, Onda Cero eta RNE; hauek elkarte-, zurgapen-, lagapen-, filiazio-uneak bizi izan dituzte, makrotaldeak sortzeko joera nabarmenaz (PRISA + Godó = Unión Radio, S.A.). Autonomi kateek ere lehentasunezko tokia berenganatu dute dialean, beren presentzia finkatuz eta entzulegoa areagotuz.

Estatu espainiarrari dagokionez, 70eko urteen azken aldeko berrehun baino gutxiago eta 80ko hamarkadako bostehu-

nen bat irrati izatetik, 2.000 gainditzera igaro da gaur egun, administrazio-eremu orotan banatuak: estatukoa, autonomiatakoa eta herrietakoa. Irrati-sistema hau TAL (Telekomunikabideen Antolamenduko Legea) delakoak eratu zuen 1987an, irrati publiko eta pribatuen arteko eredu bezala, bai Uhin Ertainei eta Frekuentzia Modulatuari dagokienez.

Arrasto nagusitan Estatu espainiarreko irrati-koiuntura azaldu ondoren, ikus dezagun Euskal Herriko irratiaren historia partikularra 1975-1995 tartean. Lehen aipatutako esparruetan gauzatzen den historia: Euskal Estatutuaren babespean sortutako irrati autonomikoa; FMaren ugalketa eta irrati librearen gorakada izugarria eta udal-irratien onarpena.

EUSKAL IRRATI AUTONOMIKOAREN FINKAPENA

Erregimen frankistaren krisialdiaren ondoren, diktadura garaian erreprimitutako errebindikazio-sail bat eskatzen zuen euskal gizarteak: kultur eta hizkuntz nortasunaren aitortzea, esaterako. Kultur politikaren barruan, eta besteren artean, komunikabide propioak edukitzeko asmoak erakusten ziren behin eta berriro, errebindikazio-mugimenduen bitartez.

Ordura arte entzun gabeko hizkuntz, gizarte, kultur eta politika-mailatako berezitasunak berreskuratzeko prest zegoen gizartearen hasiera zen. Dena den, kontuan hartu behar da Euskadik, Kataluniak eta Galiziak aurretik emanak zituztela autonomi eredu zehatzak, herriak berretsi eta II. Errepublikako Konstituzioan jaso, baina emaitzarik izan ez zituztenak Gerra Zibila hasi zelako.

1979ko abenduaren 18an, Espainiako Gorteek Euskal Herriko eta Kataluniako Autonomi Estatutuak bozkatu eta onetsi zituzten, Lege Organiko gisa eta, honenbestez, 1980ko urtarriaren 10eko Irrati eta Telebistaren Estatutuaren Lege arrunta baino maila jasoagoarekin.

Euskal Autonomi Elkarteko Estatutuak, 19. artikuluan zeraur aurrikusten du: «*Euskal Herriak erregula, sor eta atxiki*

ditzake bere telebista, irrati eta prentsa propioa, eta, oro har, bere helburuak lortzeko behar dituen giza komunikabide guztiak. Testu mugatua da eta, horregatik, Euskadin autonomi mailako lehen sareak eratzeari ekin zitzaion, Estatu Zentralarekin gauzak koordinatzeari itxosteke.

1982ko abenduan eman zitzaion hasiera Euskal Telebistaren lehen emanaldiari (ETB 1), hilabete lehenago hasi zen Eusko Irratiaren (Euskadi Irratia, Donostian) FMko lehen programa. 1983ko udaberrian jaiotzen zen bigarren programa (Radio Euskadi, Bilbon) eta, geroago, ibilbidea 1934an hasi zuen Radio Vitoria-Gasteiz Irratia Eusko Jaurlaritzak 1981ean Aurrezki Kutxari erosi zion eta 1983an kate horretatik ateratzen zen, programazioaren zati bat —albistegiak eta orduz orduko albiste-laburpenak bereziki— Radio Euskadirekin batera emateko eta, hala, EITBren menpe egoteko. 1986ko ekainean isiltasunez eta azkar-azkar aineratu zen Euskal Telebistaren bigarren programa gaztelaniaz (ETB 2) eta 1988ko ekainean Euskadi Irratia Uhin Ertainetan aineratzen hasi zen bere emanaldiak. Hauetako zenbaitetan, Euskal Irrati Telebista Ente Publikoari erantzuki egin zioten —Gobernu Zentralaren Odezkaritzak Euskal Herrian, hain zuzen— estatuko arauak «urratzen» zituela eta. Hala ere, aitortu beharra dago aipatu inplikazioak Gernikako Estatutuaren hitzetan jasotakoak daudela.

Euskal sare autonomiko gisara Eusko Irratiaren konplexutasuna eta ahalbideak ulertu ahal izateko, gogoan izan behar da Plan Orokorrak, hasieran, bi sare osatu hartzen zituztena —FMan eta Estereoan— eta, Euskal Autonomi Elkarteak erabat esateko estalitz, hau eskaintzen zuen: bi programa desberdin FMz Bilbon (ele bitan) eta Donostian (euskaraz); herri eta probintzi mailako hedapena zuen emisio- eta produkzio-zentro bat FMz eta AMz Gasteiz eta Arabarako (gaztelaniaz nagusi). Era berean, azpimarratzekoa da 1989ko ekainaren 29an Garraio, Turismo eta Komunikazio Ministerioaren eta Gasteizko Gobernuaren artean sinatutako hitzarmena; honi esker, Radio Euskadiri Uhin Ertainetan sei frekuentziaz baliatzea baimendu zitzaion eta bat gehiagoz Radio Vitoriari. Hitzarmena sinatu eta hilabete batzuk geroago, 1989ko urriaren

26an, Bilboko zentroak Uhin Ertainen inaugurazioa lortu zuen. Eskaintza areagotu egin zen 1990eko martxoaren 21ean, Euskadi Gaztea izenez, dialaren beste tarte bat betetzen duen Eusko Irratiaren programazio berriari esker: egunaren 24 orduetan Irrati-formula emititzen du honek, hasieran gaztelaniaz eta orain, euskaraz oso-osorik.

Euskal irrati-hedapeneko katea Eusko Jaurlaritzako Kultura Sailaren menpe dago zuzenean eta Euskal Autonomi Elkartera zuzentzen da, nagusiki, eta Nafarroa, Iparraldea, Errioxa, Burgos eta Santander estaltzen dituen entzulego-eremu fokala du, gainera.

Eusko Irratia hiritarren informazio, aberastasun, eta kultur normalizazioko tresna bezala jaio zen eta euskararen garapenean laguntzeko. Baina komunikabide propioen sorrera eragin zuen beste arrazoiak, autonomia eta burujabetza zaintzea zela ahaztu gabe. Helburuak argi eta garbi adierazten ziren Ente Publikoaren Sorrera-legean eta esaldi batean laburbil genitzake: «Euskal Kultur proiektuaren eraikuntzari laguntzea».

Euskararen berreskurapena eta normalkuntza nagusitzen ziren besteen gainera eta hori, Donostiatik ematen den Eusko Irratiaren lehen programazioan bitartez erdietsi da: egunetik egunera 24 orduko programazioaz, euskaraz irrati-hedapena duina egin daitekeela frogatu du, ez entzulego gipuzkoar soilari zuzendua, baita, bere 11 transmisore eta errepikagailuen bidez, Hego Euskadiko lurralde historikoetako eta Iparraldeko zenbait eskualdetako euskal hiztunen biztanlego osoari ere. Gazte-uhina den Euskadi Gaztea ere geure hizkuntzan egiten da oso-osorik. Kate autonomikoko beste bi irratietan euskararen presentzia ia ezereza da.

Lau irratiak erabat elkar osagarriak dira eta honek komunikazio anitza eskaintzea bideratzen dio taldeari, gizarteko atal edo entzulego-target guztietara iritsiz.

Euskal Irrati-telebistan euskara batua erabiltzen da, baina euskara mintzatuaren baitan, Euskal Herriko biztanlegoak erabiltzen dituen euskalki-mota desberdinak daude eta horretatik hizkuntz ulermeneko arazo larri bat planteatzen da; Eus-

ko Irratiak, honenbestez, azken lau mendeotan jasan duen hondamen semantikoaren eta lexiko-pobretzearen ondoren, euskararen normalkuntzan lagundu nahi izan du, maila aberatsago eta konplexuagora jaso. Komunikabideotako profesionalak, horregatik, informazio-era propioa gauzatzen ahalegintzen dira, beste hizkuntzek, beste zientzi arloetan agertzen hasi zirenean, egin zuten modu berean. Honetarako, EITBk, agertzen diren ustezko hizkuntz arazoak bideratzen eta konpontzen ahalegintzen den euskararako kabinete teknikoa du.

Emititzen den programazioari dagokionez, esan dezagun: lehen hiru Programak programazio orokor edo ohikoan oinarritzen direla eta laugarren Programa, Irrati-formulan. Garrantzi handia ematen zaie albiste-zerbitzuei eta arreta berezia ematen zaio musika-programazioari. Entzumena hi-fi kalitatekoa da eta estereofonian sare osoan.

Eusko Irratiaren xehetasun gehiago jakiteko, esan dezagun bertan 205en bat enplegatuk lan egiten dutela, 1994an Jaurlaritzaren 1.142 milioiko diru-laguntza lortu zuela eta publizitate-inbertsioa, urte berean, 425 milioi pezeta inguruan ibili zela.

Euskal Irrati-hedapenari, bestalde, kritika egin zaio gizar-teko zenbait sektoretatik irrati gubernamentalizatua dela salatuz; interes profesionalei baino areago, politika-mailako ekimenei eta kezkei erantzuten dieten zuzendaritzako aldaketak eta gorabeherak dituela, komunikazio-sistemaren entelekia eragotziz honela eta, honenbestez, ez diotela komunikabide propioetako euskal kultur proiektuaren garapenari laguntzen.

Euskadin —beste Autonomi Elkarteetan gertatu zen bezala— autonomi egitura honek, Autonomi Elkarte bakoitzean irratingintzako produkziara emaniko autonomi mailako laugarren kanal bat sortzera —Radio 4— akuilatu zuen Radio Nacional de España estatu-kate publikoa. Radio 4 Espainiako Irrati Nazionalaren eta Irratikate Espainiarraren bategitetik sortu zen 1989ko urtarrilaren 1ean eta 1991ko uztailaren 24a arte iraun du; data honetan jarri zen indarrean, inplizitoki kanal honen desagertzea zekarren RNEren Lurralde-Ezarrerako Plan Berria. Radio 4ren helburua Euskal Herrian, hizkuntz nor-

malizazioa zen eta Euskal Herriaren hizkuntz eta kultur eskakizunei arreta berezia ematea, nortasun espainiarraren esanahia galtzeke. Helburu honek argi eta garbi bereizten zuen, euskal nazionalitatearen sentipenetik zehaztua dagoen Gernikako Estatutuaren babespean jaiotako autonomi kanalarengandik. Radio 4k programazioaren % 25a ematen zuen euskaraz.

IRRATI LIBREAK, ASKATASUN BERRIEN HAIZEA

Irrati-pila batek bete zuen 80ko hamarkadan euskal irratiendiala: merkatuan beren txokoa zuten eta, baliabide urriak izan arren, egunetik egunera airera informazio- eta komunikazio-proiektu berriak ateratzeko adina bazuten. Irrati libreak zireneko, mintzaira arruntean esanda, «piratak», espektro elektromagnetikoan lizentziarik gabe sartzen zirelako, zenbait erakunderen isilpeko baimenez egiten bazuten ere. Irratiok 1989a arte iraun zuten dialean; urte honetan agindu zen hauen ixtea Gobernu-aginduz.

Irrati-hedapenari buruzko legedian apur bat sakonduz gero, badira puntu giltzarri batzuk hauen agertaraztea irrati-sintonian bideratu dutenak.

1964. urtean Uhin Ertainen Plana onartu zenean —Frekuentzia Modulatuan ere izan zuen eragina— irrati-enpresa asko FMko irratiak martxan jartzen hasi zen.

1978an, Genevako Plana onarturik eta frekuentzien zein potentzien banaketa eginik airearen erabilerarako, 1979ko ekainaren 8an Frekuentzia Modulatuko Uhin Metrikotan Soinuaren Irrati-hedapenerako Plan Teknikoa onartu zen. Enpresa pribatuei eta Erakundeei lizentziak emateko itzarobide berriak zabaldu zituen dekretu honek eta tokian tokiko eta kulturari buruzko informazioaren garrantzia nabarmentzen zituen. Irrati libre asko Dekretu honen babespean sortu ziren. Administrazioaren Lizentziarik ez bazuten ere, tolerantzia nabarmena zuten askok, izan ere parroki-tokietatik, udal-instalazioetatik eta b. etatik emititzen zuten askok.

Hauek izan ziren aurrelarietako batzuk bide honetan: Arrate Irratia Eibarren (Gipuzkoa), 1978ko uztailearen 3an sortua; JMC Radio, 1979ko abenduan Areetatik (Bizkaia) emititzen hasi zena; Osina Irratia Donostiatik eta Radio Paraíso Iruñetik ere urte berean hasi ziren emititzen.

Gizarteak aldaketak eskatzen zituen garaia zen eta komunikabideek nola-halako liberalizazioa erakusten hasi ziren; irratilibreek, espektro elektromagnetikotik kanpo uzten zituen eraturtako ordenaren aurrean altxatzeko aprobetxatu zuten unea.

Hego Euskadin, abiada handiz ugaltzen hasi ziren hala deituriko FMko irratilibre ez-komertzialak, talde minoritarioen eta gizarte-mugimenduen ozengailu bezala, legeztatutako bideetara sartu ezina ikusirik. Entzuleek, iritziak emateko, mikrofonoak bereziki erabiltzen zituzten irratia ziren. Entzulea igorle eta hartzaile izan zitekeen unea berean. Mezua edo komunikazioa norabide bakarrekoa zen ohiko komunikabideen ustea apurtzen zuten eta gertutasuna zen nagusi, hau da, garrantzi handia zuen udaletik edo herritik zetorren guztiak. Programazioan musika-tarteak nagusitzen ziren eta oso ingurune desberdinetatik etorritako jendeak eginak ziren: kazetaritzako ikasleak, kultur edo auzokide-elkarteak, musikazaleak, etab.

Gauza zera da: Lizentziarik edo Baimenik gabe azaldu ziren irratilibre ugari izakera desberdinei erantzuten zieten, zuzentzen zuten talde sustatzailea nor zenaren arabera. Batzuk komunikazio alternatiboa errebindikatzeko asmo sendoaz jaiotzen ziren eta ohiko komunikabideetako sarrera zaila gertatzen zituzten talde, mugimendu eta elkarte hiritarrekin zerikusia zuten: ekologistak, nuklearren aurkakoak, militarren aurkakoak, erakunde feministak, amnistiaren aldeko batzordeak, auzokide-elkarteak, nazioarteko komiteak, kultur elkarteak, etab.

Beste irratilibre batzuek irabazbidea lortzeko edo irratilibre komertzial izateko asmoarekin sortzen ziren eta txoko bat egiten saiatzen ziren euskal irratilibre-hedapenaren bandan, laster lizentzia lortzeko asmoz.

Irrati independenteek hartzen zituzten xede edo helburuak oso ziren desberdinak, baina nagusiki, bi sail nagusion barruan sailka zitezkeen: komertzialak eta ez-komertzialak.

Gehiengo zabal batek ekonomi eta teknika-baliabide urriak zituen eta, hala ere, egunetik egunera betetzen zuten beren gizarte- edo merkataritza-konpromezua.

Euskal irrati-dialeko *irradi ez-komertzialen* artean, aipa ditzagun: Gramola Irratia (1981), Bilboko San Inazio auzoko Kultur Elkartearen eskutik jaioa; Txomin Barullo (1983) izen bereko konpartarena zen; Iluna Irratia (1984), Santutxuko Auzokideen Elkartearena; Zirika Irratia (1984), Barakaldoko gazte-talde batek bultzatua; Otxasko Irratia (1985) Bilboko Otxarkoaga auzoko talde eta kolektiboek zuzentzen zuten; Ortazar Irratia, Bilboko Uribarri auzokoa; Karibe Irratia (1984), ezarritako aginteen aurkako Sestaoko (Bizkaia) talde batek; Basurto Irratia, elektronikak-ikasle talde batek sortu zuen 1986an izen bereko Bilboko auzoan; Bost-Axola Irratia (1987) euskarazko espresioeko irradiak izan zen Algortako (Bizkaia) jendearentzat; Irala-Irola Irratiak (1986) gazte-forua izateko asmoa izan zuen; Itsuki Irratia (1986) Bermeon jaio zen kazetaritzako ikasle-talde baten eskutik eta kultur programak egiten zituzten erabat eskaraz; Aldaba Irratia (1986), Durangon, izen bereko kultur elkartearena zen; Betekada Irratia (1984) Genikako Kultur Elkartearena; Azur Irratia Karrantzako bost lagunek sortu zuten 1986an; Hala-Bedi Irratia (1983) Gasteizen jaio zen, erabateko adierazpen-askatasuna lortzeko; Ganbara Irratia (1982), Arabako Amurrio herriko hamabi ikasleren talde batek sortua; lokalak Udal Euskaltegiarenak ziren arren, helduen euskalduntzeko koordinakundeak (AEK) sustatutako Pirula Irratiak (1985) euskararen hedapen-tresnarako balio izan zuen; Basterra Irratiak (1985) euskara bultzatzeko balio izan zuen Errioxa Arabarrean, herrian bertan hurbiltze-tresna izateaz gain; Resistentzia Amara (1985), talde sustatzailea Donostiako gazte batzuk izan ziren; Txantxangorri Irratia (1986) Donostiako nuklearren aurkako zenbait talderi esker jaio zen; Kakafash Irratia (1982), Azkoitiako (Gipuzkoa) gazte-talde batena; Pottoka Irratia (1983) injinerutzako zazpi ikaslek sortu zu-

ten; Nafarroan, 1980an hasi eta 1984a bitartean, Radio Paraisok, Eguzki Irratiak, Lizarra Irratiak eta Tafallako Eltxo Irratiak emititu zuten.

Irrati ez-komertzial guztiok, orain laburtuko ditudan alderdiok zituzten elkarrekin: Irrati alternatiboak izaten saiatzen ziren, ohiko legeztatutakoen aurrean. Potentzia txikian emititzen zuten: 25 eta 100 watio artean. Bazkide bakoitzak ekartzen zuten hileroko edo urteroko kuotaz finantzatzen ziren; kopuru txikiak izaten ziren: urtean 3.000ren bat pezeta eta, gainera, kanpaina berezietatik, jaietatik, ikuskizunak antolatzetik, eranskailuen salmentatik, etab.etatik lortzen zuten dirua. Ez zuten, irrati legeztatuek bezala, egitura hierarkizaturik: irratiaren antolaketa eta funtzionamendua Asanblada edo Batzar bidez erabakitzen edo planifikatzen zuten. Hiritarrek musu-truk esku hartzen zuten. Egunean 6 edo 7 orduz emititzen zuten. Irrati askeak ziren, esku hartzean oinarrituak eta oso neurri txikian profesionalak, baina ahalegin handia aitortu behar zaie.

Irabazi-asmoko eta merkatuko eskeari eta eskaintza-legeen menpeko *irradi libre komertzialen* artean aipa ditzagun: JMC-Radio Areetan (Bizkaia) 1978an hasi eta gero, 1983an, Portugaletera aldatu zena. 1989an itxiera adierazi zitzaion lehen irrati izan zen, funtzionatzen zutenen artean zaharrena ere zelako, agian. 18 ordu emititzen zuten egunero eta irratiaren finantzaketa publizitate-zirietatik, herri arteko futboleko kirol-emanaldietatik, «disko eskaini»en programetatik eta publizitateko erreportajetatik zetorren. Irratiaren zuzendaritza, proiektua abiarazi zuen bazkide baten bidez gauzatu zen. 40ren bat gizon-emakumek esku hartu zuten era iraunkorrean.

Galdakaoko (Bizkaia) Radio Mosollo 1979an jaio zen eta, lehen aldi batean, 1981a arte emititu zuen; urte honetan itxi, eta berriro 1986an hasi zen emititzen. Lan-gelak oso xumeak ziren eta 25 watioko potentzia zuen. Irrati kulturala egiten saiatu ziren.

Portugaleteko Onda 3 1981ean hasi zen emititzen kooperatiba gisara, 25 watioko potentzia zuela, 1987an 500 watio-

ra areagotu zuen eta Nerbioi Itsasadarreko ezker eta eskuin aldeetan hedapen-eremu oso zabala lortu zuen. Irrati hau Radio Euskadirekiko akordio batera iritsi zen, goizeko lehen albistegia emateko, hura bezala legez kontra emititzen ari ziren JMC Radio eta Radio Nervión-ek egin zuten era berean. Radio Euskadiri ondo zetorkion lotura hau, entzulego-maila, horrela, handiagotu egiten baitzuen. Geroago, loturak egiten hasi ziren Cadena Rato-rekin eta Irrati-Hedapeneko Euskal Kateko partaide izan zen.

Bilboko Canal 3 1983an jaio zen eta Begoñako Parrokiak utzitako lokaletatik emititzen zuen; aldi batera irradiaren adiskideen kultur elkarteak eratu zen. 16ren bat ordu emititzen zuten egunero eta asteburuetan 24 ordu arte areagotzen zuten programazioa. Finantzaketa bazkideen ekarpenen eta bertako publizitatearen kontura joan zen.

Leioako (Bizkaia) KV-30, partikular batek sustatu zuen eta, urte batzuk geroago, akordio bat lortu zuen Leioako Udaletxearekin eta honek lokalak utzi zizkion zenbait lankidetzaren trukean. 10 ordu egunero emitituz hasi zen eta 24 ordu arte zabaldu zuen geroago.

Kazetaritza-Fakultateko lau ikasleek sustatu zuten 1985ean Bilboko Radio Sur-20. Bazkideen ekarpenen eta eskualdeko merkataritza-publizitatearen bidez egin zen finantzaketa.

Santurtzi Irratia (Bizkaia) lagun-talde musikazale baten eskutik etorri zen. 1985ean, helburu nagusitzat, kultur eduki oneko programazioa egiteko asmoa hartu zuten.

Onda Vasca (Bilbo) 1986an jaio zen, Karrera Berrien Euskal Institutuko ikasle-talde baten ekimenari esker eta urtebete geroago Eusko Jaurlaritzak ematen zuen FMari emititzeko lizentzia lortu zuen; apur bat geroago, Kate Iberiarrak erosi zuen. Antolaketa hierarkizatua izan zuen hasieratik bertatik eta publizitate bidez finantzatu zen.

Barakaldoko Radio 7 1986an jaio zen, 500 watioko potentzia zuela, gazte-talde irratizale batek sorturik eta lizentzia eskuratu zuten irradi apurretako bat izan zen, gobernuaren itxiera

ostean. Emititzen zuen lokala Barakaldoko Udalarena zen eta sozietate anonimo gisara eratuta zegoen. Bilboko Itsasadarreko bi aldeetara heltzen zen.

Bilboko Radio Mundok (1988); Radio Barakaldok (1987); Bilboko Radio 2000k (1988); Trapaga Arango JB Irratiak (1983), Radio Gernikak (1986) eta Zallako Radio Encartacionesek (1987) osatzen dute Bizkaiko Lurralde Historikoko irrati libre komertzialen gainerantzeko multzoa.

Arabian, Radio Stereo-2 daukagu, lan-alternatiba bila ari zen irrati-profesionalen talde batek sustatua. Emanaldiak 1986an hasi zituen eta taldea sozietate anonimo gisara osatu zen, Irrati-Hedapeneko Euskal Kateko kidea zen une berean. Helburu nagusia mozkinak eskuratzea zen kontratatutako publizitatearen bidez. 2 kW.ko potentzia zuen.

Gipuzkoan, Arrate Irratia zegoen; sorrera 1958tik dator, Eibarren Arrateko Santutegitik emititzen zuen egunetatik; euskara hutsean osatutako programazioa ematen zuen, baina ministerioaren agindu batek itxi zuen 1964an. 1978an hasi zen bigarrenaldea eta berriro itxia izan zen. 1982an ekin zion emititzeari, oraingoan etenik gabe, sozietate anonimoa osatuz. Dituena helburuen artean, baserritarrei, etxeoandreei eta haurrei zuzenduz, kultura hedatzea eta euskara sustatzea ageri dira. Hedapen-eremuak Durangaldea, Markinaldea, Lea eta Deba garai eta beheko arroak hartzen ditu. Inoiz, bere historian zehar, Arrate Irratiak Eusko Jaurlaritzaren eta Aldundiaren diru-laguntzak lortu ditu, baina herri-mailako publizitateetik etorritako diru-sarrerez baliatu izan da nagusiki. Arrate Irratiak 1989an lortu zuen emititzeko lizentzia.

Irrati komertzialek erakusten zituzten helburuak emititzeko lizentzia lortzera mugatu ziren gehienetan. Gobernuak agindutako itxieraren ondoren, 1989an, Eusko Jaurlaritzak frekuentzi banaketa egin zuen eta hala deituriko «legez kanpoko» irrati bat edo besteri baino ez zien eman legeztapena; Onda Vasca, Radio Nervión, Onda 3 eta Arrate Irratia izan ziren.

Jazarpenak eta gobernuaren itxierak gorabehera, bada zenbait, gaur egun ere Irrati Libre gisa diharduena; hauen artean,

aipa ditzagun: Irola Irratia (1988, Bilbo); Tas-Tas (1994, Bilbo); Ptitako (1987, Santurtzi); Radixu (1986, Ondarroa); Zazpiki (1984, Elgoibar), Txapa (1985, Bergara); Kaka-Flash (1984, Azpeitia); Zintzilik (1983, Errenteria); Irrintzi (1985, Astigarraga); Molotoff (1987, Hernani); Zirika (1991, Idiazabal); Hala Bedi (1983, Gasteiz); Zarata (1986, Iruñea) eta Eguzki (1982, Iruñea). Irrati libreok, eraturako aginteen aurkako ozengailu bihurtzeko lehengo helburu berak eta hiritarren eta talde marginalen esku-hartze zabalena erakusten jarraitzen dute.

UDAL IRRATIAK, LEGEZKO ERREALITATEA

Abenduaren 18ko 31/1987 Telekomunikabideen Antolamenduko Legeak (TAL), dagoeneko, Udal-Korporazioek zerbitzu publikoa ematea aurriztatu zuen.

Lege honen helburua adierazpen-askatasuna bermatuz, informazio-aniztasunaren ingurunea zabalduko duen irrati bidez hedatutako herri-mailako komunikabideak hiritarrei bideratzea da.

Lege honek eztabaida sutsuak sortarazi ditu irrati pribatuaren aldetik, finantzaketa bikoitza dutelako: Hazienda Lokalen diru-laguntzak eta publizitate bidezkoak.

Hasieran ez zen ikusten publizitatea sartzerik, baina talde politiko guztiak bat etorri ziren, merkataritza-finantzaketa baimentzen zuen emendakinarekin, Alderdi Popularra ezik; honek erantzuki egin zion gobernuari, lehiakidetasun ez-leiala egin ez jarduera pribatua inbaditzen zuela esanez eta, irrati publikoen ugaltzeaz, gobernuak irrati-hedapen pribatua isilarazteko asmoa zuela.

Euskal Herriko Autonomi Elkarteak, Autonomi Estatutuaren 19. artikuluari esker, eskumena du gizarte-komunikabideetako gaien lege-garapenerako; honenbestez, Euskadiko Udal-Erakundeek frekuentzia modulatuako uhin metrikotan irratiak izateko behar dituzten bideak erabaki ditzake. Hala dago ikusia martxoaren 2ko 138/1994 Dekretuan.

Udal-irriatiok Euskal Herriko kultur eta hizkuntz berezitasunaren babes eta sustapenaren bermatzaile izan behar dute. Interes publiko hau babesteko, azken Euskal Urtekari Estatistikotik Udallerri bakoitzerako atera daitezkeen ehunekoen batuketaren araberrako euskararen presentzia gutxienik ziurtatu behar dute.

Herri-mailako irriatiok denen amankomuneko ezaugarri-multzoa dute: udalerrira mugatutako geografi eremua; entzulego mugatua eta anitza; zerbitzuz eta orotariko programazioz osatuak daude, neurri handian; igorlearen eta hartzailearen arteko gertutasuna ere gertatzen da.

Interes sozio-politiko nabarmena ageri duten irriatiak dira, kultura, politika eta gizarte-mailatako kolektibitatearen hezur-mamitzea dakartenez. Eta ez gaitezen engaina: aukera ere eskaintzen dute hauteskundeetarako.

Legeak erabakitzen duenez, diru-sarrerak eskura ditzakete publizitateetik eta interesa, beraz, ekonomikoa eta merkataritzakoa da, produktua ustezko eta zuzen-zuzeneko kontsumitzaileei iragarritz.

Beste irriatiekin batera bizi daitezkeen irriatiak dira eta ez luke zertan planteatu beharrik lehiakidetasunaren erronka, nolabaiteko desorekaz plazaratzen direnez bitarteko teknikoetan eta giza baliabideetan; esate baterako, irriati handiek hasi duten teknologi mailako eraberritzeari dagokionez; herrietako irriatiak honetan, noski, atzeragotik datoz.

Irriatiok herri eta eskualde-mailako prentsarekin bateratu jaio ohi dira eta, inoiz, beste fenomeno berri batekin batera: herri-mailako telebistekin, alegia.

Hori bai, garrantzizkoa deritzot irriatiok gutxieneko profesionaltasuna, dedikazioa eta ordainketa izateari. Eta, bestalde, us-te dut ez dutela zertan emititu beharrik eguneko 24 orduetan.

Oso gutxi dira oraindik Euskadin herri-mailako irratia duten udalak; eratu direnak, irriati-enpresa handien merkataritza-estrategiek errentagarritasunik ikusten ez duten udal ertain-handietan kokatuak daude.

ZENBAIT ONDORIO

Euskadi liderra dugu irrati-kontsumoari dagokionez, beste Autonomi Elkarteen aldean, lehentasuna erakusten baitu irrati konbentzionalaren entzulego zabalean (% 49,5); irrati-formulan, berriz, azken tokietara jaisten da (% 15,5).

Euskal Autonomi Elkartea irrati-hedapeneko sistema publikoak presentziarik handiena duen tokia da: entzulegoaren % 35a, % 25ean dagoen estatu-mailako batezbestekoaren aldean.

Herri eta eskualde-mailako irrati-kopuru handienetakoa duen Elkarteetako bat da.

EAEk ia hirurogei irrati-emisora ditu eta programazioko eskaintza gaztelaniaz da nagusiki eta oso gutxitan ele bitan; urrun dago, honenbestez, Euskadiko soziolinguistikaren batezbestekotik.

Oso irrati gutxi dago Hego Euskadin bertako programazioa eta egitura duenik; hauen artean, Eusko Irratia kate autonomikoa daukagu (bi irrati gutxienik argi eta garbi bertakoak ditu; beste biek, programazio eztabaidagarriagoa), Bizkaia Irratia (euskarazko programazioa eta ondo bereizitako programak ditu, nekazaritza eta arrantza-munduari zuzenduak) eta Egin Irratia (ele bitan, nortasun propioa du, edukietan bereizten da, irrati alternatiboaren nernamuin gisara ageri da eta programazio-eredu bizia dakar).

Beste irratiek, EAEn dauden arren, estatu-mailako kate handien programazio mimetikoak eskaintzen dituzte eta haien islada zintzo dira eremu zehatzagoan. Irrati konbentzionala edo orotarikoa, irratien iragarpena egiteko publizitate-erakarmen handiko fitxaketetan edo izartzat hartzen diren esatarien inguruan pertsonalizatua dago.

Irrati-programazioa aisia edo jolas-programetan oinarritua dago eta presentzia zabalez ageri dira dialean info-showean oinarritutako albiste-edukiak, hau da, albiste-kutsuko espektakularizazioa; honen azalpenik argienak solasaldiak eta aktualitatearen irri-parodiako irratsaioak ditugu. Solasaldi haueta-

ko gehienetan, hiritarrari zertaz pentsatu eta nola pentsatu erakusten dioten iritzi-emaile profesionalak egon ohi dira eta ez, mintzatu beharreko gaien arabera aukeratutako adituak.

Espezializazioak, kalitate teknikoak eta, batez ere, adin gaztea0goak eraginda, entzule-aldaketa handia gertatu da Uhin Er-tainetatik Frekuentzia Modulatura.

90eko aldi honetan irrati- eta telebista-sistema publikoen le-gitimazio-galera nabari da. Komunikabideen desmonopolizazioa, komunikabideetako emisora eta estazio publiko eta pribatuen ugaltzea, informazioa, kultura eta aisia mendean dituzten tal-de multimediak agertzea eta finkatzea, satellite bidezko kana-len ugaltzea, etab. gaur egungo irrati-egoeran dauden joeretako batzuk ditugu.

Euskaratzailea:
ESTEBAN AGIRRE